

letkezett. Szerzőjét, esetleges forrását nem ismerjük”); „Óh drága szülöttem / Ártatlan *édes Jesus*” (79/II, 4. versszak; sok magyar nyelvű énekeskönyvben szerepel, „bizonyára fordítás, de eredetijét nem ismerjük”); „Is-tenem, neked meg vallom, / Regi nagy sok gonoszságom / Könyvező szemmel siratom / Botsásd meg kérlek oh *édes JEsusom*. (118. sz., 1. versszak; „Lelkipásztori könyörgés. 1700 körül keletkezett. Az akrosztichon szerint IATAT NAVTSJ’ [JSTVAN TATAI]”).

A *Jegyzetek* (743–1156), amint erre már többször és nagy elismeréssel utaltam, valamint a *Jegyzékek, mutatók* (1159–1222) a

legkorszerűbb eljárással készültek, informatívak, szakszerűek és használhatóak.

Az RMKT XVII/17. kötet nagy nyeresége a hazai összehasonlító irodalom- és egyháztörténeti, valamint himnológiai kutatásnak. Összeállítói kitűnő munkát végeztek, igyekeztek a legbonyolultabb és legösszetettebb forrástörténeti és szövegkritikai problémákat is megoldani. Erre a fentiek elég szemléletes példákat adtak, ezért ismét csak elismerésemet és köszönetemet fejezem ki.

Ötvös Péter
egyetemi docens (SZTE)

Hopp Lajos: *Un épistolier et traducteur littéraire à l’orée des Lumières: Kelemen Mikes*

Recueil d’essais, sous la direction de Gábor Tüskés publié par Imre Vörös et Anna Tüskés, revu et préparé par Béatrice Dumiche et Krisztina Kaló, Szeged, JATEPress, 2014, 183 l.

A kötet a Szegedi Tudományegyetemen működő Francia–Magyar Felvilágosodás-kutató Központ néhány éve elindított sorozatában jelent meg, a JATE Press gondozásában. A *Felvilágosodás–Lumières–Enlightenment–Aufklärung* címet viselő kiadványsorozat 2012 óta tesz közzé a 18. századi témakörbe tartozó köteteket Bartha-Kovács Katalin, Penke Olga és Szász Géza szerkesztésében. Elsőként a *Képek, szövegek, olvasatok* problematikáját boncoló tanulmányok jelentek meg 2012-ben, egy évvel később a Diderot-fordításokat tekintették át széles válogatásban (*Traduire Diderot*, Szeged, JATEPress, 2013). A Hopp Lajos Mikes-tanulmányaiból összeállított francia nyelvű tanulmánykötet, az *Un épistolier et traducteur littéraire à l’orée des Lumières* [Egy levélíró és műfordító a korai felvilágosodás korában] a harmadik a sorban, és

a Humboldt Alapítvány támogatásával jelent meg. A cikkeket tudományos gonddal összeállított apparátus kíséri, amelyben fontos tudnivalók szerepelnek: a nyomtatott és kéziratos források listája, az átirások alapelvei, továbbá egy gondosan összeállított névmutató és bibliográfia (Kovács Eszter munkája).

A kötet valójában két életút és két életmű bemutatása. Egyrészt összefogja és hozzáférhetővé teszi Hopp Lajos idegen nyelven közzétett Mikes-cikkeit és kutatásait, másrészt az ő munkái alapján betekintést nyújt a magyar irodalom talán legkiválóbb levélregény-szerzőjének életébe és tevékenységébe. Sokszor igen nehezen hozzáférhető, eredetileg folyóiratokban és kötetekben közölt tanulmányokról van szó, amelyekhez két kiadatlan tanulmány csatlakozik Hopp Lajos hagyatékából.

A szövegek egy része eleve franciául íródott, néhányat viszont most, a kötet kedvéért fordítottak le franciára, illetve lektorálták újra (az utóbbi Béatrice Dumiche és Kaló Kriszta gondos munkája).

Ahogy a cím is jelzi, a szerkesztők két fő téma mentén alakították ki a kötet struktúráját. A Hopp Lajos teljes életművéből összegyűjtött szövegek nemcsak Mikes Kelemen, a *Törökországi levelek* szerzőjét mutatják be, hanem a fordítót is, széles tekintést nyújtva az életrajzi és irodalmi háttérre. Ezen a tengelyen haladva igen gazdag az anyag, több társtudomány területét öleli fel. Egyebek mellett az irodalomelmélet, a műfajtörténet és az irodalomtörténet áll az előtérben, különös tekintettel a fordításokra, beleértve a műfordítások történetét és teóriáit is. Az időbeli és földrajzi korlátokat igen szélesre szabta maga Hopp Lajos, hiszen nyelvtudása és képzettsége révén kitekintése volt sok korszakra, illetve a magyaron kívül járatos volt a francia, lengyel, török és balkáni irodalmakban, a folklórban és az elit kultúra legkülönbözőbb rétegeiben. Vizsgálódásaiba mindig bevont annyit a történelem és a nemzeti mozgalmak témájából, amennyi Mikessel összefüggésben áll, vagy vele összefüggésbe hozható. A legnagyobb változatosság és sokszínűség jellemzi a kétszáz oldalas kötetet, a kutató imponálóan sokoldalú érdeklődésének megfelelően. A gondosan feltüntetett megjelenési helyekből kirajzolódik az eredeti cikkek hatósugara: a magyar mellett lengyel, török, angol és francia folyóiratokból gyűjtötték össze a szerkesztők a kötet anyagát.

Tüskés Gábor bevezetője Mikes Kelemen életének és fő művének koordinátáit rajzolja meg: száműzetés, íróvá válás, francia élmények, az európai kultúra hatása, főleg az irodalomban és azon belül a

levélregényekben. Érintőlegesen tárgyalja a műfajok kérdését, a fikció és az önéletírás összefonódását, valamint a törökországi emigráció összetett problematikáját. Ugyanígy áttekinti Hopp Lajos szakmai pályafutásának meghatározó állomásait, kitérve a kutatásait megalapozó tanulmányútjaira és tájékozódása lényeges tendenciáira. A tíz szöveg rövid ismertetését követően jelzi, hogy az újabb kutatásokról a Mikes-bibliográfia tájékoztat a kötet végén. Végül hangsúlyozza, hogy ez a kiadvány beilleszkedik egy nagyobb folyamatba, hiszen az utóbbi években több olyan szöveg vált hozzáférhetővé idegen nyelven, amely nemcsak Hopp Lajos ismertségét emeli nemzetközi szintre, hanem Mikest is sikerrel integrálja az európai irodalomba. A *Törökországi levelek* hat nyelven olvasható már, franciául 2011-ben jelent meg az Honoré Champion kiadónál (*Lettres de Turquie*). Az újabb kiadványok eredményeként így egyszerre két életmű foglalhatja el méltó helyét nemzetközi kontextusban.

A válogatás Hopp Lajos (1927–1996) pályájának egészét átfogja, több mint ötven évet. Ha a korábbi megjelenések évszámaiból indulunk ki, akkor 1962-től kezdve egészen a posztumusz szövegekig minden megtalálható. Hopp Lajos ugyan folyamatosan, önálló kötetekben magyarul adta közre a tudós egész pályáját átfogó vizsgálódásainak eredményeit (*Mikes Kelemen: Életút és pályakezdet*, szerk. Tüskés Gábor, Bp., Universitas, 2000 [Historia Litteraria, 7]; Uő, *A fordító Mikes Kelemen*, szerk. Tüskés Gábor, Bp., Universitas, 2002 [Historia Litteraria, 12]). Ezzel párhuzamosan idegen nyelveken is publikálta eredményeit, de a tudományos fórumokon és szakfolyóiratokban közzétett szövegek nehezen hozzáférhetőek és így összegyűjtve, egymást kiegészítve sokkal teljesebb a jelentésük.

A nyelvi skála több szempontból imponáló: összefogja a magyar levélírók latin, magyar és francia nyelvű életműveit (pl. Pázmány, Zrínyi, II. Rákóczi Ferenc, magyar női levelezések a 17. században, Ráday Pál stb.), illetve jeles külföldi szerzők munkáit, de ezen kívül áttekinti egy tanulmányban pl. a műfaj fejlődését az antikvitástól a 19. századig, vizsgálva a reneszánsz és humanizmus, az antik minták és levéltudomány 16–18. századi tendenciáit. A levélíró és fordító Mikes eredetisége akkor mutatkozik meg a legjobban, ha mindezek ismeretében helyezük el őt és működését az európai irodalomban.

Hopp Lajos a társadalmi hátteret is felvázolja, különösen azok esetében, akik a francia irodalomból Mikes modelljeinek tekinthetők, mint Guez de Balzac és Sévigné márkiné. Hatalmas szakirodalmi tájékozottsága méltó a választott témához: elméleti és történeti téren, változatos nyelvi szférákban éppen olyan otthonosan mozog, mint a magyar irodalomban. A kiindulás a levélregény műfaja az európai és a magyar irodalomban a barokk és a klasszicizmus korában, ami elméleti és történeti alapvetés is jelent. A Mikes-levélregény kapcsán tárgyalja az utánzás és az eredetiség viszonyát a közvetlen francia minták stílusán és jellemzőin keresztül. A fordító Mikes portréja Mme Gomez *Mulatságos napok* címmel lefordított művének adaptációjából rajzolódik ki a sajátos műfaj leírásának keretében. A fennmaradt tizenkét Mikes-fordítás igen különböző profilú, ezeknek a szorgalmas kutató mind utána járt, több éves munkával, külföldi ösztöndíjak és magyar források segítségével. Hopp Lajos elméleti tudása nem korlátozódott a műfajokra, hanem olyan vitás és bonyolult kérdéseket is elemzett, mint a balkáni folklór hatása irodalmunkra vagy

a *Frühaufklärung* fogalma, amelyet a Mikes-életműben is körül lehet írni. Hopp Lajos a korabeli és későbbi Mikes-recepció elemzését is nyomon követte a téma szakirodalmában, és vizsgálta a fikció és valóság viszonyát a *Törökországi levelekben*. Mikes Kelemen korában már a műfaji mintának tekintett alkotásokban is a fikciós jelleg dominálhatott, és ő ilyen szellemben került a hatásuk alá. Hopp Lajos szakértő szeme más hatásokat is észrevett: szerinte az *imitáció* középkori, majd később is élő műfaja is hatott rá, nem beszélve a francia levélregények egzotikus témaváltozatairól.

Az életrajzi kutatások is sok érdekes eredményhez vezettek, feltárva az író sorsának, műveltségének és élményeinek gyökereit, rokokó elemekkel kombinált stílusának forrásait. Nem maradhatott ki ebből a tematikából II. Rákóczi Ferenc udvarának és életművének áttekintése sem, s ennek kapcsán elkerülhetetlen volt mind annak feltárása, hogyan alakult ki Mikes önálló álláspontja az erdélyi nemesség politikai szerepéről, miben kritikus és újító a hazafiság, a munka, az erkölcsi és társadalmi kötelességek felfogásában, a hagyományos erdélyi gondolkodással összevetve (pl. *vera nobilitas*).

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Hopp Lajos kutatásainak köszönhetően ma már tény, hogy Mikes Kelemen nem maradt elszigetelt, provinciális jelenség, hanem nézetei és művei szinkronban voltak a felvilágosodást megelőző korszak haladó magyar és európai eszméivel. A kötet nagymértékben hozzájárul, még hozzá francia nyelven, ahhoz, hogy Hopp Lajos kutatói pályáját is nemzetközi perspektívában tudjuk értékelni.

Kovács Ilona
nyugalmazott egyetemi docens (SZTE)